

JŪRATĖ LANDSBERGYTĖ

Lietuvos muzikos ir teatro akademija

ARCHETIPAS MUZIKOLOGIJOS AKIRATYJE

Archetype in the Horizon of Musicology

SUMMARY

The archetype rises in the philosophical ideas of the XX c. as an especially important paradigmatic dimensional connection of the past, nowadays and future. According to I. Froud and C. G. Jung's theories of psychoanalysis, and especially the influence of depth psychology on the creation of art, the conception of archetype is more often evoked in art study. It helps to go deeper into the motivation and into the resources of the creation of artistic ideas. It opens the depth of their *archaeological layers*. Musicology here has got many possibilities: to look at the archetype as a universal, the model of the process of world formation (Karbusicky, Mache), to look from the perspective of psychoanalytical "archaeology" – as the symbol of myth, dramatic gesture of the turn of the history of humanity, the signal of the rise (Maché, Kutavičius), as the demiurge of nature, cosmos and human processes and as the model of musical dramaturgy – canon, "eternal circle", from the repetitions of which there begins the universal sequence of the fluctuation, the paradigm of creation (Kutavičius, Pärt).

SANTRAUKA

Archetipas išskyla XX a. filosofinėje mintyje kaip itin svarbi, paradigminė figūra, dimensinė praeities, dabarties ir ateities jungtis. Atsiremiant į S. Freudą ir C. G. Jungo psichoanalizės teorijas, o ypač į pastarojo apčiuoptą gelminės psichologijos poveikį meno kūrybai, archetipo samprata vis dažniau pasitelkiama ir menotyroje. Ji padeda gilintis į meno kūrybos idėjų motyvaciją ir šaltinius, jų gelminių *archeologinių sluoksnių* atvėrimą. Muzikologija čia turi daug galimybių: pažvelgti į archetipą kaip į universaliją, pasaulėkūros procesų modelį (Karbusicky, Mâche), pažvelgti iš psichoanalitinės „archeteologijos“ perspektyvos – kaip į mito simbolį, dramatinį žmonijos istorijos posūkio gestą, prisikėlimo signalą (Mâche, Kutavičius), kaip į gamtos, kosmoso ir žmonijos procesų demiurgą ir kaip į muzikinės dramaturgijos modelį – kanoną, „amžiną ratą“, nuo kurio kartojimusi prasideda universali kaitos sekvencija, kūrybos paradigma (Kutavičius, Pärt).

RAKTAŽODŽIAI: archetipas, vaizdiniai, muzikologija, Jungas, Karbusicky, Mâche, Kutavičius.

KEY WORDS: archetype, images, musicology, Jung, Karbusicky, Mache, Kutavičius.

ARCHETIPO IŠKILIMAS MENOTYROJE

Archetipo problemos iškilimas XX a. Vakarų mąstymo tradicijoje pirmiausia siejasi su komparatyvistiniais Carlo Gustavo Jungo analitinės psichologijos ir lyginamosios kultūrologijos tyrinėjimais. Nors išsiskleidus į žmogaus sąmonės gelmes nukreiptos pofreudistinės psichanalitinės teorijos tyrinėjimo laukams pirmiausia ryškėja kultūrologinis ir mitologinis-naratyvinis, o ne struktūralistinis aspektas, tačiau pati archetipo samprata jau savaime išjudina racionalumo redukuotus mąstymo ir meninės kūrybos klodus. Archetipas apima iš pažiūros nuo racionalistinės mąstymo tradicijos nutolusias iracionalių struktūrų sritis, vadinausi, kyla iš archajiškiausių sąmonės gelmių ir pažadina įvairius archajiškiausius ikiloginius sinkretiškus, Jungo žodžiais tariant, „kolektyvinės sąmonės sluoksnius“ ir pirmąpradžius mitinius vaizdinius. Todėl Jungo archetipų teorija suaktualina įvairias griežtas racionalaus mąstymo dogmas atmetančias dvasines kultūros, meno sferas, taip pat muzikos teorijos ir praktikos raidos dimensijas.

Tad nėra nieko nuostabaus, kad ir XXI a. pradžios vienašališko racionalaus mąstymo nuostatas atmetančioje postmoderno kultūroje, estetikoje, meno teorijoje ir meno praktikoje regime įvairiais pavidalais atgimstantį archetipo įvaizdį. Archetipo įvaizdis, kylantis iš gelminės psichologijos kūrėjų nuostatų, vis dažniau bandomas susieti ir su muzikos komponavimo principais. Neatsitiktinai 2008 m. tarptautinė muzikos teorijos konferencija „Muzikos komponavimo principai“ (organizuojama LMTA prof. R. Janeliausko) buvo paskirta ar-

chetipui. Tačiau joje išryškėjo tik tai, kad nėra tikslaus vieno archetipo sampratos apibrėžimo (nuo ženklo, signalo, ritualo, mito, modelio vizualinio gesto iki sakralinio kanono „amžino rato“ ir ciklo). Kita vertus, jo ir negali būti, nes čia susikerta ir išsiskiria keletas skirtingų mąstymo tradicijų bei šios kategorijos semantinių prasmų interpretacijų, tarp kurių „grynas mokslas“ (būdinga muzikologijos įmokslinimo siekiamybė) gali atrodyti netgi groteskiškai (pasak vieno iš autorių – „archetipo algoritmas“), tarsi gyvo organizmo skeletas, ir neadekvačiai jo turiniui – dvasiai, vis dėlto lemia gelmės psichologijos trauka. Kaip archetipo pavyzdys buvo išsitraukta ir lėlė – šitaip patenkintas poreikis pagaliau kūniškai apčiuopti „archetipą“.

Straipsnyje siekiama apžvelgti požiūrį į archetipą ir jo perkėlimą į muzikos sferą. Muzikologija bando, ne visada efektyviai, panaudoti archetipo sampratos aktualiją kaip muzikos analizės instrumentą, susieti formaliąsias muzikos kalbos priemones su psichologijos neapibrėžtomis kategorijomis įgyvendinant čia virsmą į judėjimo ir statikos paradigmas. Arba, išliekant meninės interpretacijos sferoje, archetipą susieti su vizualine dimensija, atminties vaizdiniu, gestu, paversti netgi savotišku vedliu po kompozitoriaus partitūrą. Tos visos archetipo išstruktūrinimo muzikoje pastangos čia apžvelgiamos ir vertinamos bandant užčiuopti jų silpnąsias ir stipriąsias puses, parodant dar ne iki galo nustatytas ir besikeičiančias teoretikų pozicijas. Šis informacinės apžvalgos ir atrinkimo metodas reikalingas norint išsiaiškinti

archetipo kategorijos perspektyvą muzikologijos diskurse.

Čia pažymėtina ir tai, kad visos muzikologinės strategijos pirmiausia yra mokslo siekiamybės, ryšių ir santykių sankirtos ir kelių ieškojimai, o archetipo klausimu jos „išsikviečia Jungo dvasią“ – pradeda nuo jo pateiktos archetipų klasifikacijos ir jos perkėlimo į muziką. Aišku, kad muzikologinis požiūris taip pat suskyla į daugelį kelių, kurie plėtojasi pagal pirminio impulso, pradžios modelio-branduolio sprogimo ar evoliucijos idėja, ir ypač jos *post scriptum* – išsiliejančią į transcendenciją-sakralumą išgryninančią pabaigą. Tylioji vadinamosios „Pasaulio pabaigos muzika“ – tai meditacija, semiantis iš gamtos, mito, etnografijos, archaikos šaltinių.

Archetipo raiška mene išlieka tarsi pranašingos žvaigždės ženklas – labai aktuali, esminiu visų klausimų „santykių ryšuliui“, pavyzdžiui, šešiakampe dviejų triadų žvaigžde, kurios kiekvienas spindulys įkūnija archaiką – modelį – simbolį ir gamtą – mitą – kultūrą. Kaip reiškiasi archetipas muzikoje? Į tai geriausiai atsako pati muzika: pradžios ir pabaigos sindromu. Būtent aktualioji kompozitorių kūryba ir Jungo psichoanalizės metodai išgrindė šio naujo reiškinio kelią – archetipo meninės veiklos erdvę ir bangos lūžio struktūrą. Taip iš psichologijos gelmių per kartojimą, jungtį, simbolį ir ritualą ateinama iki ostinato formos principo ir istorinio posūkio, t. y. iki B. Kutavičiaus muzikos dramų. Juk archetipas sugeba pasukti laiką, sukeisti ar perkelti lygmenis.

Archetipas (sen. gr. – „pradžios pavyzdys“) – tai originalus modelis, idealus pavyzdys, prototipas, universalus

simbolis. Natūralu, kad archetipas siejamas su religija, mitologija, literatūra, etnografija. Lietuvoje jis labiausiai susietas su folkloru ir literatūra, mitologiniais ar pasakų herojais bei demonais. Per ritualą archetipas ateina į muzikos formas ir čia tampa svarbiu struktūriniu veiksniu – būtent yra formos branduolys arba pirminių impulsų postūmis. Taigi mene archetipas jau yra daugialypis reiškinys, tačiau jo įvaizdį čia sudaro simboliai, kurių pavyzdžius iškelia Jungas. O muzikos struktūriškumas žvelgia į archetipą kitu aspektu – kaip į modelį. Modelio pavyzdys yra atsakymas į kertinį muzikologijos klausimą: ar įmanoma archetipo muzikinė analizė? Čia susisieja pradžios, pabaigos ir modelio veiklos dimensijos, tačiau visas dėmesys muzikologijoje nukreipiamas į modelį.

Vis dėlto kūryba, pati muzika gali vėl atgręžti į archetipą, į gelmę – į pradžią, archaiką, išlikimą laike, projekciją erdvėje, tikrąjį nūdienos aktualumo lygmenį. Taip atsiranda naujos tyrinėjimo sritys: archetipas maitina mąstymą simboliais, metaforomis, analogijomis, geometrinėmis ir sakralinėmis figūromis, simboliais ir vaizdiniais. Tačiau suvokimo dualizmas, muzikos *Vorstellung* ir *Darstellung*, esminis muzikologijai, yra neteisus ir suskylantis archetipo atžvilgiu, nes čia šie veiksniai egzistuoja viename branduolyje. Visa, kas tampa muzikos raiška, formos dažniais arba net ir muzikinėmis retorinėmis figūromis (čia galimas palyginimas su MRF, baroko epochos muzikos reikšmėmis, pavyzdžiui, *aistros žadinimas pustoniais, užlaikymai, ascendus, descendus, noema, climax, pausa, intersuptio, circulatio* etc.)¹, tarsi yra ir archetipo reprezentacija, tačiau ieškant pirmykštės

gelminės traukos. Judant toliau archetipo perkėlimo į muzikos analizę keliu, gali būti formalizuojama ir šitaip prarandama jo esmė – archajinis pradžių pradžios pojūtis, susijęs ne tik su pačios muzikos gimimu, bet ir su egzistencijos išlikimu.

Todėl archetipo teorijos plėtra, įžiebta Jungo minties, faktiškai prasideda nuo muzikos universalizavimo (gamtos procesai, universalijos etc.). Taip einama prasmės gryninimo kryptimi, kuri ir vėl baigiasi formos iš „santykių ryšulio“ modeliu, išsikristalizavimu. Tai, anot Lévi-Strausso, atskylanti prasmė. Žinomieji Jungo archetipai *animus/anima, vaikas, senas išminčius, persona, šešėlis, savastis, mandala* „atsargiai perkeliami“ į muzikinės struktūros formavimo principus², modelius, judėjimo procesus, susietus su ritmika, kartojimu, dinamizmu, gausmo banga, kontrastu, ostinatiniu varijavimu ir besikeičiančiomis pozicijomis. Jie tampa jungčių ryšuliais – ko-

dais, tačiau ne tik vienkartiniais segmentais, bet visumos generatoriais. Šį archetipo muzikinį perėmimą galima geriausiai paaiškinti žvelgiant iš semiotikos pozicijų. Kaip gavėjas, skleidėjas ir formuotojas archetipas išsiskleidžia fenomenologiškai.

Išskirti archetipo fenomeną ir atskleisti jo raiškas psichologinės gėlmės dimensijos semiotinėje ir projekcinėje plotmėje padeda tiek muzikiniai, tiek nemuzikiniai menotyros rakursai, kuriais išskyla akivaizdi archetipo sampratos reikšmė, matoma visuotinumų koncepcijoje. Archetipas – archajinis provaizdis, modelis, prototipas, formos ir stiliaus paradigma šiuolaikinėje muzikoje yra tarsi genas, iš kurio išauga neprognozuojama galybė, tobulybė, mikrovisata, o gal destrukcija? Tad archetipus ne kartą bandyta įvardyti, personifikuoti, klasifikuoti. Visų pirma kaip ženklus, impulsus, filosofinio turinio kategorijas.

ARCHETIPAS MUZIKOJE

Muzikoje daug artimesni archetipo nuojautai ir struktūrinei įžvalgai tyrinėtojai V. Karbusicky, F. B. Mâche, G. Tissot, F. Bayle patys yra muzikai – kompozitoriai, atlikėjai ir muzikologai. Jų muzikologinių muzikinių tyrinėjimų objektu tampa jau pats archetipas, jo paradigmė trauka, įvairios jo rūšys ir raiškos formos. Archetipo sampratą muzikologijoje aktualizuoja šie faktoriai: semiotikų prasmės kodinio rakto ieškojimai, psichologinių ryšių reikšmė, istorinės atkūrimų strategijos bandant struktūriškai paaiškinti Jungo įvardintus gėlmės psichikos procesus.

Vienas stipriausių archetipų muzikinės teorijos pagrindėjų yra čekų muzikologas Vladimiras Karbusicky. Kitaip negu A. Greimas, Lévi-Straussas, kurie susiejo semantiką su mito lingvistinėmis struktūromis, Naomas Chomskis, kuris įgramatino meno raišką, arba L. B. Meyeris, kuris čia įžvelgė stilistinių sistemų ženklo, gesto, dramatinio akto veikimą, gramatinį paprastumą ir sisteminį turtingumą, Karbusicky savo įžvalgomis³ siekia aprėpti kūrybos universalumą – jos vietą visatoje, gamtos ryšių sistemoje, t. y. mišrioje sisteminėje begalybėje. Siekdamas įvardinti patį procesą kaip

egzistencijų visumą, o jo sampratose sukoncentruoti meno kūrybos laisvės ir mokslo racionalumo vienovę, Karbusicky šito pagrindą randa gamtoje, biologijoje, kosminiame veiksnyje. Gamtos universumo raiška atitinka meninės kūrybos raišką, savaip atsispindi joje ir išlieka neracionalizuota, reliatyvi, neapibrėžta iki galo. Tai Karbusicky'io archetipų teorijos pagrindas, leidžiantis remtis biologija ir išskirti šešias svarbiausias tikslinės gamtos energijos kryptis – šešiakampės žvaigždės – biologinės ląstelės, šešių elementų analogą, kuris veikia, formuoja ir atsispindi muzikinės kūrybos procesuose. Tuos šešis gamtos universalijų atspindžius ir veiklos elementus jis vadino archetipais (jų pradžia Aristotelio filosofijoje apie universalijas). Išskirdamas archetipus, Karbusicky visų pirma išsėina į universumo sampratą remdamasis Karlu Jaspersu, kuris „nutiesia mūsų psichėje išgraviruotų „transcendencijos šifrų“ sąvoką“. Jie atitinka universalią *energetinę būties formų struktūrą*. „Visa, kas būdinga mums, negali būti svetima kosmosui..., kaip žmonės, esame ne tik perkeltine, bet ir tiesiogine prasme mikrokosmas makrokosmose“, – rašo Josefas Ladislavas Fischeris⁴. Šitaip išsėinama iš racionalumo klasikinio mąstymo nubrėžtų ribų į kosminį universumą. Gizele Brelet straipsnyje apie muzikos struktūrą konstatuoja: „Trapi universumo struktūra atsiskleidžia kaip atlygis išradingam mąstymui.“⁵ Taigi neabejotinai ryškėjanti tendencija – atspindėti universumą, ir ypač muzikos kūryboje, nes tai ir yra *tikroji muzikos paskirtis* – apima ir muzikologinį mąstymą, iki tol linkusį į struktūrinę analizę – muzikos įmokslinimą, išgryninimą, jos elementus kaip ge-

notekstą matematiškai atskiriant nuo poetikos (išpuošimo). Tačiau vis dėlto pamažu prasiveržiama į filosofinio mąstymo laisvas jungtis, ir tai liudija Karbusicky'io įžvalgos. Jis teigia: „Visos kultūros turi skambančio universumo įvaizdį. *Urknall*, pirmasis sprogimas, „pirmapraddė šviesa...“ *Lux in tenebris* – šviesa, kuri perskrodžia ir pripildo be galo tuščią ir tamsią erdvę...“⁶ Čia taip pat remiamasi H. Bergsono *elan vital* – „pirmapraddiu gyvybiniu polėkiu..., kuris nėra begarsis. Tačiau universume tai yra tik pleištas, reprodukuojantis *elan vital*, kuris yra gelminė kaitos priežastis.“⁷ Kalbant apie reiškinį, kuris *atsiranda mikropasaulio gelmėse*, pažymėtina, kad tie elementai, reikalingi sprogimo, yra nenatūraliai suspausti. Tai dar Aristotelio įvardytas *kūrybos geismas*⁸. Čia artėjama prie aktualios archetipo situacijos ir jo modusų – išstumtųjų vaizdinių išlaisvinimo principo, kuris būdingas lietuvių, baltų, kitų okupacijas patyrusių tautų kultūrai. Tarsi riedulys, kuris pasiglemžia vis daugiau aplinkos, pastumtasis universumo kaitos veiksnys įvaizdina svarbiausius teorinės minties pokyčius, moduliacijas, periferinio budėjimo tapsmą, galios centrus. Grįžimas reiškia grįžimą *ratu*⁹. Taip kristalizuojasi archetipo struktūra: judėjimas ratu, ritualas, mito scenos išpuošimas, muzikinis *ostinato* principas.

Dar labiau susieta su muzika ir kūrybos lygmeniu yra kompozitoriaus ir muzikologo Francois Bernard Mâche archetipo teorija. Ji apima ir mitologijos, ir muzikos, ir kalbos, ir gamtos procesus. Mâche siekia jungties su natūralia gamtos aplinka, kurią įvardija kaip „natūralizmo poetiką“. Ir savo kūryboje, ir moksle jis brėžia gamtos procesams ar-

timus lingvistinius-mitologinius modelius, kurie įkraunami gamtos jėga, galinčia iškristalizuoti kompoziciją iki originalių reikšmių ir idealaus formos konstruktyvizmo. Tai archetipai, poetikos *mitemos*, ekspresyvaus turinio konstitutyviniai vienetai, jungiantys geometrinę metaforos ir mito aloginę mąstymą. Mâche archetipo teorijos gelmė susijusi su mitu ir jo reikšme ypač šiuolaikinei muzikai, pavyzdžiui, J. Xenakio ar K. Stockhauseno, nes, jo nuomone, tik

dėl mitologinio mąstymo intensyvumo, mito kaip ryšių sistemos, kaip geometrinio-ritminio modelio dominavimo jų kūryba išsilaiko aukštumoje, nepatiria formalistinės destrukcijos¹⁰.

Mâche, kadangi pats yra kūrėjas, atranda daugybę archetipiškumo aspektų, kuriuos ir iliustruoja savo kūriniais, o archetipo sampratos įdiegimas į muziką čia pirmiausia susijęs su turiniu (*Archetypes of content with positive or negative meaning*)¹¹.

ARCHETIPO MUZIKINĖS ANALIZĖS PROBLEMA

Siekiant analizuoti archetipų raišką muzikos kūrinuose pagal muzikologinius principus, išskirtini šie klasifikaciniai aspektai:

1. Archetipo pobūdis ir veikimo sfera: gamta, mitologija, religinis sakralumas (Čiurlionis, Messiaenas, Kutavičius).
2. Archajinio segmento kilmės nustatymas: iš etnomuzikos, iš sakralinės muzikos, architektūros ar iš gamtos procesų imitavimo. Geometrinis vaizdinys. Mistikos gelmės ir dabarties dimensijos (Pusčasas, Bayle).
3. Archetipo vieta Jungo teorijos požiūriu (Jakovljevič).
4. Archetipo vieta pagal Karbusicky.
5. Archetipo klasifikacija pagal Mâche.

Muziką galima analizuoti remiantis kvaternijos principu: ženklas (pradžia) – procesai – struktūra – susilieėjimas su *infinito*. Čia archetipai turi stiprų semantinį potencialą. Serbų muzikologas Rastko Jakovljevičius pateikia iliustratyvų pavyzdį, kaip archetipai iš Jungo teorijos perkeltiami į muzikologinį diskursą. Jeigu paimsime Mandalą, tai ji konceptualizuo-

ja vienovę, stabilumą, absoliuto cirkuliaciją, tai akivaizdus muzikinio repetityvumo simbolis – „amžinybės kodas“¹².

Tuo paaiškinama ir archetipo intensyvėjanti veikla vargonų muzikoje, jam savotiškai atradus ten užmirštą savo sritį ir „keliavimą laiku“ (I. Zemzaris, „Laukas. Mandala“, 1984). Antra vertus, čia jis skleidžiasi ir toliau, aprėpdamas Maldos, Meditacijos, „amžino grįžimo“, Kelio, *ostinato* garsinių santykių sistemas kaip savo raiškos kodu paženklintas atpažįstamas erdves, iš kartojimosi sukurdamas jau naują brandos fenomeną. Archetipus muzikologijoje norima schemizuoti pagal ritmikos, šviesos rato, kvaternijos principus.

Galima teigti, kad Jungo archetipų įvaizdžiai negalėjo įveikti muzikologijos bastiono muzikos analizės, bet padarė čia savo darbą, paveikė jos mąstymo kryptis, sukonceptravo dėmesį į „archetipų atkodavimo“ problematiką.

Pažymėtinas ir šiam tyrimui labai svarbus aspektas – *gausmo muzika*, kuri yra specialus galios pirmapradiškumo chaoso lygmenyje archetipas.

Ypatingos savo figūratyvumu yra graikų muzikologo Pavelo Pusčasas pas-tabos apie archetipą. Čia prisideda dar du variantai: Anarchetipas ir Eschatipas¹³. Pusčasas apibrėžia archetipą kaip mentalinę psichologinę struktūrą, kuri vado-vauja sąmonės darbu ir kurios svarbiau-sias bruožas – orientacija į vystymąsi, kuriam gali tekti galinga atstatomoji stra-tegija. Eurocentristinės muzikos raidos konfigūracija yra praeities stilius – *sušalęs reljefas*. Čia, kur „sustoja laikas“, susitinka spiralinis figūratyvumo kodas, bendras tiek muzikai, tiek vizualiajam menui.

Dar vienas archetipo traktuotės aspektas, kuris išlieka aktualus, yra vaiz-dinio mąstymo muzikoje ženklai. Jie dominuoja ir pateikiami tyrinėtojo Gaëlio Tissot, kalbančio apie kompozitoriaus François Bayle kūrybos koncepciją. Tis-sot įvardina juos *vizualiniais archetipais*, žyminčiais skambesio įvaizdį – apibrė-žiančiais jo idėją¹⁴.

Naujausiuose muzikologų darbuose pats struktūrinės analizės objektas, pa-vyzdžiui, *kanonas*, jau įvardinamas kaip archetipas (Margarita Katunian)¹⁵.

Pažymėtina, kad pati archetipo sam-prata muzikoje nėra tvirtai apibrėžta, o migruoja tarp mito, antikos, archaikos, gamtos reiškinių, universalijų, religijos, kultūros, istorinės atminties etc.

Taigi tikrasis archetipo atradėjas, ža-dintojas, jo kūrybos mediatorius vis dėlto yra kompozitorius. Muzikologija čia an-trinė, išiklausanti, sekanti iš paskos, ste-binti, tyrinėjanti, susikoncentruojanti į pažinimo aiškumą, pavyzdžiui, etnogra-fiją. O tą po žemėmis miegantį „kaulą“ – tapatybės šauksmą – išgirsta tik kūrėjas, žinantis apie erdvę, persmelktą „dvasių kuždesio traukos“ (Sigitas Geda – Bro-nius Kutavičius). Archetipo vieta čia yra pirminė ir daranti įtaką, ir pirmiausia psi-chologinės prigimties, pabundanti nuo vaizdinio išstūmimo judesio. Tai virsmas, dėl kurio daug kas nežinoma, nenuspėja-ma, paliekama prigimties valdoms.

Kūryba, kuri bando paneigti kūrinio modelį ir išleidžia į laisvę gausmą – ar-chetipų pradžios muziką, kuri jau, paly-ginti su grafinais brėžiniais, išsilieja į prigimtinio esmingumo kreivę. Šitaip kūrybingumo svarba nustelbia formalu-mą, tačiau archetipas slepia dar vieną – tapatybės gimimą. Gamtos pasaulis gali ir pažadinti, ir užgožti dvasios savitumo klausimą, kuris itin trapias ir išpėjamai švyti globalizacijos kontekste.

Čia reikalinga archetipo užčiuopta ar-cheologinio sluoksnio gelmė – archaika kaip tautinės tapatybės šaltinis, jos forma-vimosi pradžia. Ateinama prie dar vieno archetipo tikslo – pradžios siekinio.

IŠVADOS

Aptarę įvairius jungiškios archeti-po teorijos sklaidos muzikos teorijoje ir praktikoje aspektus galime teigti, kad skverbiantis į Vakarų kultūrą kitoms, neeuropinėms kultūros ir meno tradici-joms, archetipui minėtose srityse pripa-žįstamos įvairios funkcijos ir vaidmuo,

nors jo pradžia – tik properša išvalgai tarp praeities sluoksnių. Aptariamose muzikologijos išvalgose apie archetipą pasigendama gelmės psichologijos mo-tyvų, nes visas dėmesys sutelkiamas į teorinius kompozicinės technikos (sakra-linis kanonas) ar muzikos kalbos forma-

liojo proceso (dinamikos, opozicijų, judėjimo, statikos, sąveikų) aspektus, t. y. struktūriškai veikiančią archetipo „mechaniką“. Tuo tarpu muzikos dramaturgijoje perspektyvesnė yra gesto samprata, susiejanti muzikos intonacijos, sceninio judesio, retorikos, minties ir vaizdo grafiką. Tai galėtų muzikos analizei atverti dar užkoduotus archetipo slėpinius, jo psichines empatines dimensijas ir racionaliam mąstymui sunkiai perprantamą „laukinę galią“. Jo fenomeną.

Galima teigti, kad egzistuoja ir archetipo struktūra, pagrįsta Jungo gelmės psichologijos išvalgomis. Tai būtų kvaternija: 1) tylą – tamsą – rūkas; 2) supavimas, ritminis impulsas, sąlytis, kilimo pradžia; 3) struktūra, cirkuliacija ir jos išdava; 4) nebūtis – virpesys – tylą.

Pripažįstama, kad archetipas pasąmonės gelmių apdovanotas savarankišku dvasiniu gyvenimu, kurį jis projektuoja į sociumą, kultūrą, taip pat trans-

formuojančia galia ir sakralumo erdve, kuri atsiveria dėl jo gebėjimo peržengti vienos sferos sluoksnių ribas. Archetipo strategija tebėra neatsakytas klausimas, ji negali tapti konkrečiu kūriniumi, tekstu, retorine figūra – muzikologinės analizės „daiktu“. O sulyginimas su procesu modeliu taip pat byloja apie interpretacinį modeliavimą arba prilyginimą dramos leitmotyvui.

Psichoanalizė dar nėra pakankamai įtraukta į muzikologinį archetipo sampratų lauką. Nors būtent čia formuojasi toji archaikos paradigmos trauka, ty liai dominuojanti dabarties atžvilgiu¹⁵. Šios prielaidos glūdi dar neatvertose, archeologiniais sluoksniais užblokuotose gelmėse. Sugrįžimų iš jų arba *grįžimo namo* archetipas kaip nenuneigiama esmė, stipresnė už struktūralizmą ir technologijas, laiko gelmių byla atgijo lietuvių muzikoje, pirmiausia B. Kutavičiaus (sonata vargonams „Ad patres“, 1984).

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Aleksandra Pister, „Muzikos retorikos tradicija Johanno Kuhnau „Biblijinėse istorijose“. Teorinis konceptas, I dalis. Kn. *Lietuvos muzikologija VI*. Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2006, p. 6–33.
- ² Carl Gustav Jung, *Psichoanalizė ir filosofija*. Vilnius: Pradai, 1999, p. 237.
- ³ Vladimir Karbucky, „Antropologinės ir gamtinės universalijos muzikoje“, *Baltos lankos*, Nr. 9, 1997, p. 7–28.
- ⁴ Ten pat, p. 8.
- ⁵ Ten pat.
- ⁶ Ten pat, p. 9.
- ⁷ Ten pat, p. 10.
- ⁸ Ten pat.
- ⁹ Ten pat, p. 12.
- ¹⁰ François Bernard Mâche, *Music, Myth and Nature or The Dolphins of Arion*. Translated from the French by Susan Delany. Switzerland: Harwood Academic Publishers, 1992, p. 30.
- ¹¹ Marta Grabócz, „The Demiurge of Sounds and the poeta doctus: François-Bernard Mache’s Poetics and Music“, *Contemporary Music Review*, No. 8/1, 1993, p. 131.
- ¹² Rastko Jakovljevič, „Encoding the Archetype: The Cases of Repetition and Contrast in Music“. Kn. *Muzikos komponavimo principai: muzikos archetipai VIII*. Sud. R. Janeliauskas. Vilnius: LMTA, 2008, p. 10.
- ¹³ Pavel Puščas, „Archetype, Anarchetype and Eschatype in the Dynamics of Musical Style“. Kn. *Muzikos komponavimo principai: muzikos archetipai*, p. 27.
- ¹⁴ Gaël Tissot, „François Bayle’s Music: Archetypes and Visual Thinking“. Kn. *Muzikos komponavimo principai: muzikos archetipai*, p. 188.
- ¹⁵ Žr. *Dzieło muzyczne i jego archetyp*, t. 2. Red. Anna Nowak. Bydgoszcz: Akademia muzyczna im. Feliksa Nowowiejskiego, 2006.